

УДК 159.9: 304.2:364.04
DOI 10.32999/ksu2312-3206/2019-4-26

ПРОФЕСІЙНА РЕАДАПТАЦІЯ У СТРУКТУРІ АДАПТАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ: РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕНЬ

Панов Микита Сергійович,
кандидат психологічних наук, доцент,
доцент кафедри спеціальної педагогіки та спеціальної психології
КЗВО «Хортицька національна навчально-реабілітаційна академія»
Запорізької обласної ради
nikita.psyhol@ukr.net
orcid.org/0000-0002-5085-8895

Стаття присвячена проблемі професійної реадaptaції особистості у сучасному соціумі, а саме особливостям професійної реадaptaції внутрішньо переміщених осіб.

Мета. Отже, метою статті є визначення психологічних особливостей професійної реадaptaції особистості в ситуації вимушеної зміни місця проживання. Значущим виміром адаптаційного потенціалу особистості є її життєстійкість, головними складовими якої є залученість до соціальної взаємодії, здатність до внутрішнього контролю та пошуку продуктивних шляхів реагування на події зовнішнього середовища, а також толерантне ставлення до ризику та невизначеності, що загалом є відображенням рівня психічного здоров'я.

Методи. Проведене дослідження відбувалося за допомогою двох наступних психодіагностичних методик: багаторівневий особистісний опитувальник «Адаптивність» (А. Маклаков і С. Чермянін) і тест «Життєстійкість» С. Мадді (адаптація Д. Леонтьєва, Є. Осіна, М. Алфімової). В дослідженні взяли участь місцеві безробітні та внутрішньо переміщені особи.

Результати. Отримані результати засвідчують наявність значущо вищого рівня розвитку адаптивних здібностей у місцевих безробітних, зокрема значно вищими показниками відрізняється рівень нерво-психічної стійкості та моральної нормативності. Дані, отримані внаслідок застосування тесту «Життєстійкість», засвідчують наявність у внутрішньо переміщених осіб більш низьких показників за такими шкалами, як залученість до соціальної взаємодії та контроль подій власного життя, але водночас ця категорія досліджуваних відрізняється вищими показниками за ступенем прийняття ризику у власному житті, що, безумовно, також пов'язано з особливостями соціальної ситуації внутрішньо переміщених осіб.

Висновок. Таким чином, за результатами проведеного дослідження можна зробити висновок про наявність значущих відмінностей за психологічними особливостями професійної реадaptaції внутрішньо переміщених осіб, що потребує застосування відповідних психологічних заходів щодо розвитку їх адаптаційного потенціалу з метою оптимізації ситуації вимушеної професійної реадaptaції.

Ключові слова: адаптаційний потенціал, життєстійкість, суб'єкт-суб'єктна парадигма, залученість, контроль, ризик, внутрішньо переміщені особи.

PROFESSIONAL READAPTATION IN THE STRUCTURE OF ADAPTIVE PROCESSES: RESEARCH RESULTS

Panov Nikita Serhiovych,
Ph.D. in Psychology, Associate Professor,
Assistant Professor of the Department of Special Pedagogy and Special Psychology
Municipal Institution of Higher Education
"Khortytsia National Educational Rehabilitation Academy"
of Zaporizhzhia Regional Council
nikita.psyhol@ukr.net
orcid.org/0000-0002-5085-8895

The purpose. The article focuses on the problem of professional readaptation of the individual in modern society, specific traits of professional readaptation of internally displaced persons in particular. Therefore, the purpose of the article is to determine the psychological features of professional readaptation of the individual in the situation of forced change of residence. Individual resilience serves as a significant dimension of the adaptive potential, being realized in active social involvement, the inclination for inner control and search for productive ways to react to environmental events, as well as a tolerant attitude to risk and uncertainty, which in general is a reflection of mental health.

Methods. The following psychodiagnostic methods were implemented in the current study: a multi-level personal questionnaire "Adaptability" (by A. Maklakov and S. Chermianin) and a test "Resilience" by S. Maddi (adapted by D. Leontiev, E. Osin, M. Alfimova). The local unemployed and internally displaced persons participated in the investigation.

The results obtained indicate that the level of development of adaptive abilities of the local unemployed is much higher, besides the level of neuro-mental and moral stability differs significantly. The data obtained in the “Resilience” test indicate lower rates of internally displaced persons on such scales as involvement in social interaction and control over events in their own lives, still, at the same time, this category of respondents manifests higher risk taking rates, which is certainly also related to the peculiarities of the social situation of internally displaced persons. Thus, the study testifies to the existence of significant differences in the psychological features of internally displaced persons’ professional readaptation, which requires the use of appropriate psychological measures to develop their adaptive potential in order to optimize the situation of forced professional readaptation.

Key words: *adaptive potential, resilience, subject-subject paradigm, involvement, control, risk, internally displaced persons.*

Вступ

В умовах динамічно мінливого соціуму питання щодо соціальної адаптації до умов життєдіяльності, вимог і викликів сучасності набуває особливої актуальності. Адже, саме від успішної адаптації залежить здатність особистості до продуктивної самореалізації, розвитку свого особистісного потенціалу, можливостей та потреб.

Зокрема, особливої уваги в умовах сучасного соціального середовища потребує розгляд питань щодо професійної адаптації людини, а особливо, реадаптації, яка є вкрай актуальною для осіб, які втратили роботу, або мають повернутись до професійної діяльності після тривалої перерви, наприклад, після перебування в АТО (анти-терористична операція), або у разі вимушеної зміни місця перебування, пов’язаної з війною (ВПО – внутрішньо переміщені особи), що часто вимагає застосування спеціальних заходів з метою актуалізації адаптаційного потенціалу особистості.

Отже, зазначена наукова проблематика є вкрай актуальною на даному етапі розвитку психологічної науки, а її опрацювання потребує докладного вивчення теоретичних засад адаптаційних процесів та розробки відповідного методичного комплексу з метою емпіричного дослідження особливостей професійної реадаптації особистості у сучасному соціумі.

Метою статті є визначення психологічних особливостей професійної реадаптації особистості у сучасному соціумі (на прикладі ВПО).

1. Теоретичне обґрунтування проблеми

Питання соціальної адаптації є предметом широкої уваги науковців, які намагались дослідити його з різних наукових позицій, враховуючи багатоаспектну складність зазначеного психологічного феномену.

З позиції біхевіоризму соціальна адаптація розглядається в контексті задоволення потреб людини відповідно до вимог оточуючого соціального середовища, отже, передбачає пристосування до усталених соціальних правил і норм. У межах пси-

ходинамічного напрямку адаптація також ж ототожнюється з пристосуванням, а саме розглядають психологічну адаптацію у розрізі вибору адекватних механізмів психологічного захисту особистості (Галян, 2016).

Представники гуманістичної психології акцентують увагу на досягненні духовного здоров’я та особистісної гармонії, що є головною метою застосування адаптаційних стратегій. Важливим аспектом зазначеного питання вони вважають також ж динамічну рівновагу адаптаційних процесів, які полягають у постійній взаємодії особистості та соціуму

У контексті когнітивістської теорії соціальна адаптація розглядається як узгодженість когнітивних репрезентацій особистості та зовнішнього світу, що відбувається як в результаті асиміляції нового досвіду без будь-яких змін наявних когнітивних структур, так і за рахунок акомодатії, тобто, об’єднання нового досвіду з існуючими когнітивними угрупованнями в процесі їх змін та пристосування до нової інформації. Представники інтеракціоністського напрямку головну увагу приділяють процесу взаємодії з метою досягнення узгодженості між особистісною позицією та умовами соціального середовища (Галян, 2016).

Дана позиція знаходить своє продовження у трактуванні соціальної адаптації у вимірах системно-діяльнісного підходу, в контексті якого цей феномен передбачає активний розвиток, спрямований на виникнення нових особистісних якостей та властивостей, що забезпечують оптимальне функціонування людини у наявних соціальних умовах. Зокрема, зазначені особистісні новоутворення передбачають не лише комплекс певних знань, умінь та навичок, особистісних якостей і властивостей але й здатність до оптимальної особистісної взаємодії з оточуючим соціальним середовищем, що передбачає виникнення нових моделей та стратегій поведінки, які забезпечують можливість повноцінної особистісної самореалізації (Леонтьєв, 2004).

Слід зазначити, що більшість із запропонованих наукових підходів розглядають

соціальну адаптацію в контексті пасивного пристосування до умов зовнішнього соціального середовища, тоді як більш продуктивним є трактування даного наукового феномену в контексті суб'єкт-суб'єктної парадигми системно-діяльнісного підходу, яка передбачає наявність не тільки самозмін, але й активної трансформації особистості оточуючого професійного середовища, відповідно до власних потреб та позиції.

Так само, заслуговує на увагу позиція Л. Мітіної, на думку якої соціальна адаптація може розвиватись як за сценарієм адаптивного функціонування, так і у напрямі професійного розвитку особистості. Зокрема, професійний розвиток передбачає як зміни професійної свідомості, так і розвиток професійно-важливих якостей, необхідних для професійної реалізації людини, що вимагає від неї здатності до зрілої рефлексії професійної діяльності та розширення професійного світогляду, що надасть можливість для виникнення нових напрямів для самовдосконалення (Мітіна, 2004).

Цю думку продовжує А.О. Реан, який наголошує на необхідності розглядати соціальну адаптацію як продуктивну діяльність, спрямовану на зміну проблемної ситуації та активне перетворення людиною власного професійного середовища (Реан, 2008).

Отже, в контексті даного дослідження вкрай важливим є трактування соціальної адаптації в контексті суб'єктного системно-діяльнісного підходу, коли особлива увага приділяється особистісним позиціям успішної адаптації, а саме особистісним рисам та якостям, що забезпечують здатність людини до активного перетворення навколишнього соціального середовища з метою забезпечення умов для найбільш повноцінної професійної самоактуалізації та розвитку.

Актуальним у цьому контексті дослідження є аналіз адаптаційного потенціалу особистості, який можна розглядати як сукупність індивідуально-психологічних характеристик, що зумовлюють здатність людини до продуктивного реагування на несприятливі чинники оточуючого середовища та відновлення оптимальної рівноваги між зовнішніми умовами й особистісними потребами з метою забезпечення якомога повної самореалізації. Таким чином, адаптаційний потенціал є вираженням можливостей особистості в процесі адаптації до зовнішніх соціальних умов з метою забезпечення оптимальної життєдіяльності.

На думку А.Г. Маклакова, адаптаційний потенціал особистості полягає у здатності завдяки дії механізмів саморегуляції при-

стосовуватись до мінливих умов зовнішнього соціального середовища. Отже, чим більш розвинутими є адаптаційні здібності, тим ширший діапазон несприятливих чинників навколишнього середовища, які можуть бути нейтралізовані в результаті застосування механізмів продуктивної адаптації (Маклаков, 2001).

Продовжуючи аналіз даного наукового феномену, С.Т. Посохова визначає адаптаційний потенціал як сукупність біологічних та соціально-психологічних властивостей, які забезпечують створення та реалізацію нових стратегій поведінки особистості у мінливих соціальних умовах (Посохова, 2001). У свою чергу, А.М. Богомолів наголошує на важливості способів використання адаптаційних ресурсів особистості, що є необхідною умовою розгортання та актуалізації її адаптаційних можливостей (Богомолів, 2008).

У своїх працях А.Г. Маклаков вважає головними характеристиками адаптаційного потенціалу особистості нервово-психічну стійкість, рівень якої зумовлює толерантність до впливу стресових чинників, самооцінку, що є ядром саморегуляції та зумовлює ступінь адекватності сприйняття людиною соціальних умов діяльності та власних можливостей, відчуття соціальної підтримки, яке уособлює почуття власної значущості для соціуму, а також рівень конфліктності та досвід соціальної взаємодії (Маклаков, 2001).

У сучасних дослідженнях наголошується на важливості емоційного та соціального інтелекту, а також загального рівня креативності в контексті актуалізації адаптивних можливостей особистості, а саме їх позитивного впливу на рівень особистісної адаптованості (Вельдбрехт, 2006).

Цікавою в цьому контексті є думка Д.О. Леонтьєва щодо феномену особистісного потенціалу людини, який він вважає інтегральною характеристикою особистісної зрілості, проявом чого є здатність до продуктивної самодетермінації. Отже, Д.О. Леонтьєв розглядає адаптацію в контексті потенційних можливостей особистості щодо подолання зовнішніх обставин з метою реалізації власних життєвих планів та задумів, еквівалентом чого є поняття життєстійкості запропоноване С. Мадді (Леонтьєв, 2006).

Так, життєстійкість передбачає здатність особистості забезпечувати незалежність від стресових життєвих чинників та відчувати себе досить комфортно у ситуації невизначеності, зберігаючи внутрішній локус контролю та прийняття певного ступеню ризику у власному житті (Ryff, 1995).

На думку Л.А. Александрової, життєстійкість є комплексом навичок та настанов, що допомагають людині перетворювати зміни у соціальному середовищі на можливості для розвитку та самореалізації (Александрова, 2004). Згідно з поглядами Д.О. Леонтьєва життєстійкість позитивним чином взаємопов'язана із толерантністю, низьким рівнем тривожності, самоефективністю та соціальним інтересом (Леонтьєв, 2006).

Зокрема, у дослідженнях виокремлюється така складова життєстійкості, як залученість, що передбачає включеність людини у соціальну взаємодію та її здатність до реалізації власних можливостей у просторі соціального середовища. Так, наявність даної характеристики надає можливість для ефективного подолання стресових чинників та повного залучення до вирішення важливих життєвих завдань (Мадди, 2005). Іншою важливою складовою життєстійкості є здатність особистості до внутрішнього контролю того, що відбувається з метою знаходження ефективних шляхів зміни соціального середовища на відміну від безпорадності та пасивності (Мадди, 2005).

Психологічні дослідження з цього напрямку підкреслюють, що високі показники життєстійкості позитивним чином взаємопов'язані з відчуттям компетентності та розвиненістю ефективних стратегій подолання стресових ситуацій (Александрова, 2004). Високий рівень життєстійкості є відображенням психічного та соціального здоров'я особистості, що, в свою чергу, позитивним чином впливає на її здатність до ефективного подолання стресових станів та продуктивної реалізації завдяки високій соціальній адаптованості в ситуації мінливого соціуму.

Таким чином, здатність особистості до соціальної адаптації передбачає наявність розвиненого адаптаційного потенціалу, який передбачає високий рівень її життєстійкості.

Вкрай важливою складовою соціальної адаптації особистості є її професійна адаптація, що часто передбачає також реадaptaцію у зв'язку із мінливістю сучасного соціуму, яка зумовлює необхідність гнучко адаптуватись до змін професійного середовища, а саме умов та змісту діяльності, що набуває особливої актуальності в ситуації тривалої вимушеної перерви у професійній зайнятості (Maggiori, Johnston, Krings, Massoudi, Rossier, 2013).

Професійна адаптація передбачає пристосування людини до нових умов професійної діяльності, що охоплює в собі також перебудову потребово-мотиваційної

сфери особистості з метою найбільш повного розкриття професійного потенціалу та досягнення високого рівня задоволеності результатами праці та суб'єктивного благополуччя. Таким чином, професійна адаптація полягає в успішному оволодінні новою професією або пристосуванні до нових умов, організації, змісту та специфіки праці, що є особливо актуальним після тривалої перерви у професійній діяльності.

В умовах сучасного суспільства особливої актуальності набуває професійна реадaptaція особистості, яка тривалий час знаходилась в ситуації безробіття або повернулась до професійної діяльності після перебування в АТО, що часто потребує відповідної психологічної допомоги стосовно відновлення здатності до повноцінної актуалізації власного професійного потенціалу.

Зазначена проблематика вже є предметом уваги дослідників, а саме О.Є. Блинова (Блинова, 2016, 2017) у своїх працях аналізує особливості подолання кризових станів та змістовні аспекти вибору роботи вимушеними мігрантами, що в результаті значною мірою зумовлює рівень їх задоволеності від власної професійної самореалізації.

Зокрема, вкрай важливим у даному контексті є розвиток адаптаційних можливостей людини з метою прискорення її професійної реадaptaції, а саме психологічних властивостей, що забезпечують її здатність до успішної професійної реадaptaції в ситуації мінливого навколишнього середовища.

2. Методологія та методи

Психодіагностичний комплекс проведеного дослідження складався з 2 методик: багаторівневого особистісного опитувальника «Адаптивність» (А. Маклаков і С. Чермянін) та тесту життєстійкості Мадді (адаптація Д. Леонтьєва, Є. Осіна, М. Алфімової).

У дослідженні взяло участь 100 осіб, з яких 43 не працювали та належали до внутрішньо переміщених осіб, а решта 57 були місцевими безробітними.

Вірогідність отриманих результатів було підтверджено за допомогою використання методів математичної статистики із застосуванням коефіцієнту Ст'юдента, отриманого в результаті порівняння середніх величин.

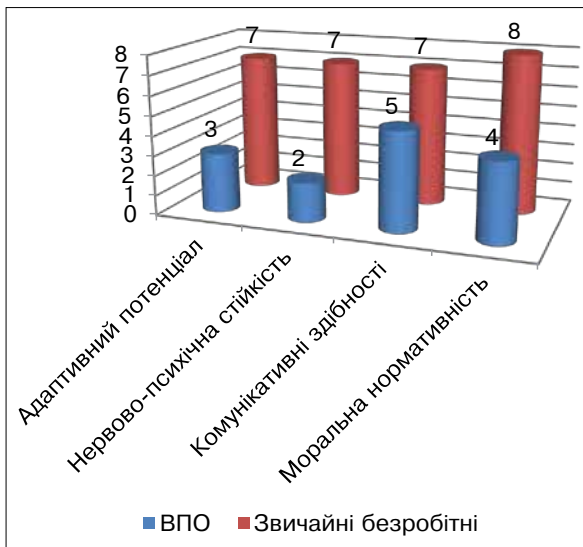
3. Результати та дискусії

Отримані дані засвідчують наявність значущих відмінностей за рівнем розвитку адаптаційних здібностей між місцевими безробітними та безробітними, що належать до внутрішнь опереміщених осіб.

У ВПО спостерігається нижчий рівень розвитку адаптаційних здібностей ($t=33,08$; $p\leq 0,01$), що відображує наявність суттєвих складнощів у адаптації до нових умов жит-

тедіяльності та професійної самореалізації. Зокрема, зміна місця проживання та необхідність адаптуватись до нового професійного колективу, умов та змісту праці можуть призводити до погіршення емоційного стану та можливих проявів агресії та конфліктності. Необхідність пристосовуватись загострює у даної категорії досліджуваних внутрішньоособистісні конфлікти, зумовлюючи тим самим можливі конфліктні ситуації з професійним оточенням, вирішення яких потребує розвитку навичок емоційної саморегуляції та ефективного подолання стресових станів (рис. 1).

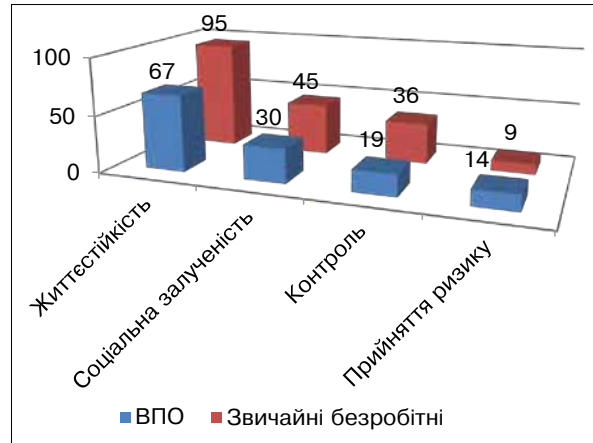
Рис. 1. Відмінності за рівнем розвитку адаптаційного потенціалу між ВПО та звичайними безробітними

Цілком логічним є також нижчий рівень нервово-психічної стійкості, притаманний безробітним з числа ВПО, проявами чого є їх схильність до нервово-психічних зривів, депресивності сприйняття подій навколишнього середовища, а також низький рівень особистісної самооцінки, що відповідним чином також погіршує їх здатність до адекватної саморегуляції власних поведінкових проявів ($t=37,28$; $p\leq 0,01$).

За рівнем розвитку комунікативних здібностей в результаті проведеного дослідження не спостерігається значущих відмінностей між зазначеними категоріями досліджуваних.

Стосовно рівня моральної нормативності місцеві безробітні також мають вищі показники, що засвідчує більш розвинену здатність до сприйняття визначених норм поведінки, типових для даного професійного колективу, тоді як в ситуації з вимушеною зміною місця проживання, прийняття нових правил поведінки може набувати психотравматичних ознак та викликати певні психологічні складнощі ($t=25,01$; $p\leq 0,01$).

Психодіагностичні дані отримані в результаті застосування тесту «Життестійкість» засвідчують наявність наступних відмінностей. Місцеві безробітні мають значно вищі показники за загальним рівнем життестійкості, що відображує їх більші потенційні можливості щодо реалізації власних здібностей та потреб в процесі життєвої самореалізації ($t=47,02$; $p\leq 0,01$) (рис. 2).

Рис. 2. Відмінності за рівнем життестійкості між ВПО та звичайними безробітними

Зокрема, досліджувані з числа безробітних ВПО відрізняються меншими показниками за шкалою залученості до соціальної взаємодії, що відображує ступінь їх включеності у різноманітні інтеракції у соціальному просторі, що надає можливість для реалізації власних можливостей в процесі вирішення важливих життєвих завдань ($t=29,05$; $p\leq 0,01$).

Цілком логічним є також нижчий рівень показників за шкалою контролю у представників ВПО, що відображує їх відчуття залежності від психотравмуючих зовнішніх обставин, що безперечним чином викликає в них тенденцію до проявів безпорадності та пасивності ($t=24,02$; $p\leq 0,05$).

В свою чергу, безробітні з числа ВПО відрізняються вищим рівнем прийняття ризику у власному житті, що безперечним чином взаємопов'язано з актуальною для них соціальною ситуацією та є позитивною передумовою щодо ефективного подолання стресових станів ($t=21,05$; $p\leq 0,01$).

Таким чином, безробітні з числа ВПО стикаються з певними складнощами в процесі професійної реадaptaції та потребують надання відповідної психологічної допомоги щодо розвитку необхідних психологічних якостей та властивостей з метою створення належних умов для якомога повнішої реалізації їх професійного потенціалу в ситуації нового соціального середовища.

Висновки

Феномен соціальної адаптації було розглянуто з позицій різних наукових підходів, зокрема, біхевіоризму, психодинамічного напрямку, гуманістичної психології, когнітивізму, інтеракціоністської теорії та системного-діяльнісного підходу внаслідок чого було зроблено висновок, щодо необхідності застосування у цьому контексті суб'єкт-суб'єктної парадигми, у межах якої наголошується на важливості не тільки особистісних змін, але й активного перетворення людиною навколишнього соціального середовища відповідно до власних потреб та позиції.

А саме, головними складовими адаптаційного потенціалу є нервово-психічна стійкість, самооцінка, емоційний і соціальний інтелект та креативність. Інтегральним виміром адаптаційного потенціалу особистості вважається її життєстійкість, яка передбачає залученість до активної соціальної взаємодії, здатність до продуктивної саморегуляції і контролю життєвих подій та прийняття певного ступеню ризику, що збільшує її толерантність до ситуацій невизначеності.

Безперечно важливим аспектом соціальної адаптації є професійна адаптація, яка часто набуває рис реадаптації, зокрема, у випадку, коли виникає вимушена перерва у професійній самореалізації, пов'язана із зміною місця перебування у зв'язку з війною.

Проведене емпіричне дослідження засвідчує наявність значущо вищого рівня розвитку адаптивних здібностей у місцевих безробітних, порівняно з ВПО, зокрема, більшими є показники за рівнем нерво-

во-психічної стійкості та моральної нормативності. Отримані дані свідчать про зниження здатності ВПО до пристосування до нових умов життя та професійної діяльності, що зумовлює також підвищену складність для них дотримання соціальних норм та прийняття правил поведінки, типових для даного професійного колективу. Більш низький рівень нервово-психічної стійкості також є цілком логічним, що пов'язано з більшим впливом стресових чинників у зв'язку із переживанням психотравмуючої ситуації.

За даними отриманими в результаті застосування тесту на рівень життєстійкості, вищі загальні показники також спостерігаються у місцевих безробітних, зокрема, вони мають вищий рівень залученості до соціальної взаємодії, а також більш розвинену здатність до контролю подій власного життя, що безперечним чином відображує особливості соціальної ситуації ВПО. В той самий час, безробітні з числа ВПО відрізняються вищим рівнем прийняття ризику, що є позитивним чинником щодо продуктивного подолання стресових чинників та ефективного функціонування в ситуаціях невизначеності.

Отримані в результаті проведеного емпіричного дослідження дані дозволили окреслити специфіку проблематики професійної реадаптації внутрішньо переміщених осіб, перспективним напрямком розробки якої є створення відповідних програм надання психологічної допомоги безробітним з числа ВПО з метою активізації їх адаптативних можливостей щодо створення належних умов для продуктивної професійної самореалізації.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Александрова Л.А. К концепции жизнестойкости в психологии. *Сибирская психология сегодня: Сб. научн. трудов.* Вып. 2 / под ред. М.М. Горбатовой, А.В. Серого, М.С. Яницкого. Кемерово, 2004. С. 82–90.
2. Богомолов А.М. Личностный адаптационный потенциал в контексте системного анализа. *Психологическая наука и образование.* 2008. № 1. С. 67–73.
3. Блинова О.Є. Соціально-психологічні засади дослідження кризи професійної ідентичності вимушених мігрантів. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Психологічні науки.* Херсон : Гельветика, 2016. Вип. 6. Т. 2. С. 116–121.
4. Блинова О.Є. Соціально-психологічні чинники подолання кризи ідентичності вимушених мігрантів. *Особистість як суб'єкт подолання кризових ситуацій: психологічна теорія і практика* : монографія / за ред. С.Д. Максименка, С.Б. Кузікової, В.Л. Злиwkова. Кн. 2. Суми : Вид-во СумДРУ ім. А.С. Макаренка. 2017. С. 162–180.
5. Вельдбрехт О.О. Модель «оптимуму креативності» як здатності до адаптації. *Проблеми загальної та педагогічної психології* : зб. наук. праць Інституту психології ім. Г.С. Костюка АПН України. Київ, 2006. Т. VIII, вип. 6. С. 46–53.
6. Галян А.І. Особистісні ресурси адаптації майбутніх медичних працівників : дис. ...канд. психол. наук : 19.00.01. Луцьк, 2016. 228 с.
7. Леонтьев А.Н. Деятельность. Сознание. Личность / ред. Д.А. Леонтьев. Москва : Смысл ; Академия, 2004. 346 с.
8. Леонтьев Д.А., Рассказова Е.И. Тест жизнестойкости. Москва, 2006. 63 с.
9. Мадди С. Смыслообразование в процессе принятия решений. *Психологический журнал.* 2005. № 6. С. 7–21.
10. Маклаков А.Г. Личностный адаптационный потенциал: его мобилизация и прогнозирование в экстремальных условиях. *Психологический журнал.* 2001. Т. 22. № 1. С. 16–24.

11. Митина Л.М. Психология труда и профессионального развития учителя. Москва : Академия, 2004. 320 с.
12. Посохова С.Т. Психология адаптирующейся личности (Субъектный подход) : дис. ... д-ра психол. наук : 19.00.01. Санкт-Петербург, 2001. 393 с.
13. Реан А.А., Кудашев А.Р., Баранов А.А. Психология адаптации личности : Анализ. Теория. Практика. Санкт-Петербург : Прайм-ЕВРОЗНАК, 2008. 479 с.
14. Maggiori C., Johnston C.S., Krings F., Massoudi K., Rossier J. (2013). The role of career adaptability and work conditions on general and professional well-being. *J. Vocat. Behav.* 83, 437–449. doi: 10.1016/j.jvb.2013.07.001 (дата звернення: 15.07.2019).
15. Ryff C. D. Psychological well-being in adult life. *Current Directions in Psychological Science.* 1995. № 4. P. 99–104.

REFERENCES:

1. Aleksandrova, L.A. (2004). K kontseptsyy zhyznestoičnosti v psykhologiyi [To the concept of resilience in psychology]. *Sybyrskaya psikhologiya sehodnia: Sb. nauchn. trudov – Siberian psychology today: Sat scientific labor.* Vip. 2 / Pod red. M.M. Horbatovoi, A.V. Seroho, M.S. Yanytskoho. Kemerovo [in Russian].
2. Bogomolov, A.M. (2008). Lichnostnyy adaptacionnyy potencial v kontekste sistemnogo analiza [Personal adaptive potential in the context of systemic analysis]. *Psihologicheskaja nauka i obrazovanie – Psychological Science and Education, 1*, 67–73 [in Russian].
3. Blynova O.Ye. (2016). Sotsialno-psykholohichni zasady doslidzhennia kryzy profesiinoi identychnosti vymushenykh mihrantiv. [Socio-psychological principles of the study of the crisis of professional identity of forced migrants]. *Naukovyi visnyk Khersonskoho derzhavnoho universytetu. Seriya: Psykholohichni nauky. – Scientific Bulletin of Kherson State University. Series: Psychological Sciences.* 6, 2, 116–121 [in Ukrainian].
4. Blynova, O.Ye. (2017). *Sotsialno-psykholohichni chynnyky podolannia kryzy identychnosti vymushenykh mihrantiv [Socio-psychological factors of overcoming the identity crisis of forced migrants]* Osobystist yak subiekt podolannia kryzovykh situatsii: psykholohichna teoriia i praktyka : Monohrafiia / Za red. S.D. Maksymenka, S.B. Kuzikovoï, V.L. Zlyvkova. Knyha 2. Sumy : Vyd-vo SumDRU im. A.S. Makarenka, 162–180 [in Ukrainian].
5. Veldbrekht, O.O. (2006). Model optymumu kreatyvnosti yak zdatnosti do adaptatsii [Model of optimum of creativity as an ability to adapt]. *Problemy zahalnoi ta pedahohichnoi psykhologii : zb. nauk. prats Instytutu psykhologii im. H. S.Kostiuka APN Ukrainy. – Problems of General and Pedagogical Psychology: Collection of Scientific Papers of the Kostyuk G.S. Institute of Psychology of the Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine.* Kyiv, VIII, 6, 46–53 [in Ukrainian].
6. Halian, A.I. (2016). *Osobystisni resursy adaptatsii maibutnikh medychnykh pratsivnykiv [Personal resources for adaptation of future healthcare providers]* Kand. thesis. Lutsk [in Ukrainian].
7. Leontev, A.N. (2004). *Deiatelnost. Soznanye. Lychnost [Activity. Consciousness. Personality]*. Moscow: Smisl, Akademyia [in Russian].
8. Leontev, D.A., Rasskazova, E.Y. (2006). *Test zhyznestoičnosti [Viability test]*. Moscow [in Russian].
9. Maddy, S. (2005). Smysloobrazovanie v protsesse pryniatyia reshenyi [Meaning in decision making]. *Psikhologicheskij zhurnal – Psychological Journal*, 6, 7–21 [in Russian].
10. Maklakov, A.G. (2001). Lichnostnyy adaptacionnyy potencial: ego mobilizacija i prognozirovanie v jekstremal'nyh uslovijah [Personal adaptation potential: its mobilization and forecasting in extreme conditions]. *Psihologicheskij zhurnal – Psychological Journal*, 1, 22, 16–24 [in Russian].
11. Mytyna, L.M. (2004) *Psikhologiya truda y professionalnogo razvytiya uchytelia. [Psychology of labor and professional development of teachers]* Moscow [in Russian].
12. Posohova, S.T. (2001). *Psihologija adaptirujushhejsja lichnosti (Subieektnyi podkhod) [Psychology of adaptive personality (subjective approach)]*. Doctor's thesis. Saint Petersburg [in Russian].
13. Rean, A.A. Kudashev, A.R. Baranov, A.A. (2008). *Psihologija adaptacii lichnosti. Analiz. Teorija. Praktika [Psychology of Adaptation of the Person. Analysis. Theory. Practice]*. Saint Petersburg: PRAJM-EVROZNAK [in Russian].
14. Maggiori C., Johnston C.S., Krings F., Massoudi K., Rossier J. (2013). The role of career adaptability and work conditions on general and professional well-being. *J. Vocat. Behav.* 83, 437–449. doi: 10.1016/j.jvb.2013.07.001.
15. Ryff C.D. (1995). Psychological well-being in adult life. *Current Directions in Psychological Science.* № 4. 99–104.

Стаття надійшла до редакції 30.07.2019.
The article was received 30 July 2019.